CDU 808-561.721.38

Alenka Šivic

MODALNA RABA SLOVANSKEGA BIMЬ, BYCHЪ, BĚCHЪ

V cerkveni slovanščini so pogojnost izražali opisno s posebno pogojniško spregatvijo (1. edn. *bimь*, 2., 3. edn. *bi*, 1. mn. *bimъ*, 2. mn. *biste*, 3. mn. *bǫ*; dvojina ni ohranjena) + deležnik na *-lъ*. Nanjo je že zelo zgodaj začel vplivati aorist (npr.: 2. mn. *biste* namesto **bite* pod vplivom 2. mn. sigm. aorista *byste*, 1. mn. *bichomъ*, 3. mn. *bišę* pod vplivom 1. mn. oz. 3. mn. aorista *bychomъ*, *byšę)*, kasneje pa jo je v spomenikih popolnoma zamenjal. Razlika med aori stom, rabljenim v časovni in pogojni funkciji je bila le v 2., 3. edn., saj se v časovni funkciji rabi *bystъ*, v pogojniški pa vedno *by* (van Wijk, Istor. staroslavj. j., 1957, str. 308). Prav zaradi tega je Vaillant, Gramm. comp. III, 1966, str. 95 d., menil, da ima *bychъ* itd. v pogojniški funkciji le aoristov vid, v resnici pa ni aorist. Stang, Das slav. und balt. Verbum, 1942, str. 238, pa domneva, da bi *by* utegnil biti le analogna tvorba po pogojniku *bi*, ne pa stari korenski aorist **bhūs*, **bhūt*.

Za oblikovno neenotno pogojniško spregatev, izpričano v cerkveni slovanščini, pravi Brugmann, Vergl. Gramm. II, 1897, str. 409, da je iz korena **bheu-* »rasti, večati se, biti«, da pa o njej še ni izrečena zadnja beseda. Stang, z. c., str. 198, 238 d., jo povezuje z litavskimi dvojinskimi in množinskimi oblikami *-biva, -bita, -bime, -bite*. Dodaja, da baltski *bi-* lahko tvori preterit in optativ. Prvotna se mu zdi časovna funkcija, modalna pa kasnejša. To primerja s prehodom slovanskega aorista *bychъ* v pogojnik. Baltoslovanski *bi-* je oblikovno lahko bil optativ korena **bhū-* (**bh*[*u*]*-yē-* : *bh*[*u*]*ī-*) ali pa imperfekt z *ī*-jevsko podaljšavo istega korena (enak odnos med balt. **i* in sla. **ī* najdemo tudi še pri *i*-jevskih glagolih). Nasprotno pa naj bi se v lit. 1. edn. *-biau* in 2. edn. *-bei* skrival **bē-* iz **bhuē-*. Le-ta je ohranjen tudi v slovanskem, verjetno prvotnem, aoristu *běchъ*, *bě* itd., ki je prešel v cerkvenoslovanski imperfekt (Otrębski, Gram. j. lit. III, 1956, str. 231; Pokorny, IEW, str. 150).

Večina sodobnih slovanskih knjižnih jezikov pozna po dva pogojnika: za sedanji in za pretekli čas (ponekod jima pravijo tudi I. oz. II. kondicional). Oba se tvorita opisno: pogojna členica *bi/by* (sln., mak., rus., ukr., brus.) ali posebna pogojniška spregatev (polj., češ., sbh., bolg.) + deležnik *-l* za sedanji pogojnik, preteklemu se največkrat doda še deležnik glagola *biti* »sein« (sln. *bi bil delal;* ukr. *ja buv by nosyv* itd.).

Pogojniško členico oz. pogojniško spregatev v severnoslovanskih jezikih s precejšnjo gotovostjo izpeljujejo iz aorista. Posamezne poskuse, da bi v

staroruskih tekstih redke oblike z *bi-* namesto *by-* v modalni funkciji razlagali kot ostanke psla. spregatve *bimъ* itd. (Gabka, ZfSPh III, 1956, str. 244) so navadno zavračali, oblike pa razlagali kot balkanske slavizme (Kiparsky, Rus. hist. Gramm., 1967, str. 236). Poljski avtorji (Loś, Krót. gram. hist. j. pol., 1927, str. 175 d., in dr.) pri razlagi pogojnika izhajajo iz aorista; nanj je pozneje močno vplival sedanjik. Gebauer, Hist. mluvn. III, 1909, str. 127 d., trdi, da češčina v funkciji sedanjega pogojnika uporablja nekdanji pluskvamperfekt (bych nesl), v funkciji preteklega pogojnika pa novotvorbo z deležnikom glagola *biti* (*byl bych nesl*). Dodaja še, da je aorist postal pogojnik takrat, ko je pluskvamperfekt prešel v pogojnik. A Dostál, Hist. mluvn. č. j. II/2, 1967, str. 169d., obravnava Gebauerjevo trditev o prehodu pluskvamperfekta v pogojnik. Po njegovem pluskvamperfekt oblikovno še ni bil ustaljen, ker je lahko uporabljal aorist ali imperfekt glagola *biti* »sein«, pomenil pa je davno preteklost. Potem dodaja: »Shoda proto mezi pluskvamperfektem a kondicionálem je spíše nahodilá a vyplývající ze situace ve vývoji pluskvamperfekta a kondicionála. Že mezi oběma tvarý není významového hlubšího vztahu, to ukazuje fakt, že se kondicionál i pluskvamperfekt v dalším vývoji od sebe oddělily«. Oblika za 2. in 3. edn. *by* se je tudi v češčini razširila na 3. mn.; k temu teže tudi ostale oblike, zato se novo razlikovanje med osebami znova dosega z sedanjikom pomožnika *biti*. Slovaščina ima uzakonjene za sedanjost oblike: *by som* (+ *bol* za preteklost) + delež. glagola. Dobro ohranjeno aoristovo spregatev v funkciji sedanjega pogojnika ima gornja lužiščina (Šewc, Gram. hornjoserb. rěče, 1968, str. 205).

Knjižna slovenščina loči oblikovno in pomensko dva pogojnika: za sedanji (*bi* + delež. -l) in za pretekli čas (*bi bil* + delež. -l). Slovnice od Bohoriča naprej obravnavajo to vprašanje v jedru podobno. Kot pogojniško členico navajajo nepregibni *bi* (ali reducirani *bə*). Danes je težavno ugotoviti, ali je *bi* naslednik praslovanskega pogojnika *bimъ* ali aorista *bychъ* ali morda obeh, ker sta refleksa za praslovanski *i* in *y* v slovenščini enaka. Pogojniški členici je že Kopitar, Gramm. d. slov. Sprache, 1808, str. 320, skušal najti celotno spregatev. Povezoval jo je s spregatvijo *bim*, še živo v dialektih, ki naj bi bila ohranjena tudi v sedanjiku kompozita *dobim*. Miklošič, Vergl. Gramm. III², 1876, str. 177, jo izpeljuje iz aorista. Problema se je lotil tudi Ramovš (Morfologija, str. 116; ČJKZ VII, str. 119), vendar je knjižni *bi* razlagal na dva načina: a) v njem se skriva nekdanji aorist za 2. in 3. edn. (z njim se strinja tudi Nahtigal, Slovanski jeziki, 1952², str. 266, a dodaja »z izjemo nekih narečij«); b) splošnoslovensko *bi* je nastalo iz 2., 3 edn. praslovanskega pogojnika *bimъ*, *bi* itd. Enako meni tudi Breznik, Slov. slovnica, 1921², str. 137. Toda Ramovš ima v Morfologiji, str. 145, celo kompromisno mnenje: sln. *bi* je nastal iz psla. pogojnika *bi*, ki se je križal z aoristom *by*.

Problem s tako različnimi razlagami seveda ni rešen. Ne le zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov, ampak tudi zaradi enakega refleksa za psla. *i* in *y* je veliko vprašanje, če se bo kdaj dalo dokazati, kolikšen je resničen delež enega in kolikšen drugega. Pri določanju, za katero obliko gre, se je treba opreti na tiste osebe, v katerih so se oblike za aorist *bychъ* itd. ločile od oblik za pogojnik *bimъ* itd. Aorist v časovni funkciji najdemo v Brižinskih spome-

nikih (BS), prav tako tudi v Rateškem rokopisu (Krek, Kres I, 1881, str. 185—186), v Stiškem rokopisu ni več sledi o njem. Aorist *bychъ* glagola *byti* je v BS najpogosteje povezan z deležnikom na *-n* za pretekli trpnik (*bih criſken* I 13). V modalni funkciji (pogojni, zlasti pa z *da* v namenilni) srečujemo tudi psla. pogojnik za 1. edn. *bimь*. Ker je psla. *y* za labialni ponekod že pisan z *i*, bi bile oblike z *bi* npr.: *ecce bi detd naſ nezegreſil* II 1, lahko bodisi nekdanji pogojnik *bi* za 3. edn. bodisi pogojniško rabljen aorist. Težko je ugotoviti, kolikšen je bil vpliv starocerkvenoslovanskih spomenikov na brižinske prav pri izražanju pogojnika. V nobenem narečju severovzhodne in severne Sovenije doslej ni bila zabeležena spregatev podobna psla. *bimь, bi* itd.

Na drugem delu slovenskega jezikovnega ozemlja pa se je ohranil poseben pogojnik. Morda je že Kopitar vedel, da imajo nekatera slovenska narečja posebno pogojniško spregatev, saj v slovnici namiguje na to (čeprav členico *bi* napačno povezuje tudi še z drugotno nastalimi oblikami *dobim, dobiš* itd.). Popolnoma jasno pa ima Vodnik, Piſmenoſt ali Gramatika sa Perve Shole, 1811, str. 72, poleg knjižne oblike tudi notranjske in primorske: 1. edn. *bìm*, 2. edn. *bìſh*, 3. edn. *bi*, 1. dv. *bivà (bivè)*, 2. dv. *biſtà (bistì)*, 3. dv. *biſtà (biſtì)*, 1. mn. *bimò*, 2. mn. *biſtè*, 3. mn. *biò* (oblike v oklepaju so za ženski spol).

Po podatkih M. Matičetova se v Bavcih pri Marezigah najde še naslednji sistem (navajam spregatev, ki jo je zapisal v pravljicah, le 1. in 3. mn. sta rekonstruirani po spominu): 1. edn. *bin*, 2. edn. *biš*, 3. edn. *bi*, 1. mn. **bimo*, 2. mn. *biste*, 3. mn. **bijo*. Sicer skopo število primerov, s katerimi razpolagam, kaže raznovrstne rabe, niti enkrat ne gre za pravi pogojnik. To pa seveda ne moti, saj je znano, da je pogojniški pomen le eden od modalnih, ki jih ista oblika lahko izraža. Spregatev se, kljub nekaterim razlikam, lepo ujema z oblikami, ki jih ima Vodnik v svoji slovnici, a tudi s čakavskimi. Na to spregatev je verjetno vplival sedanjik (npr.: 2. edn. *biš*, 3. mn. *bijo*), saj tudi Finka domneva za del čakavskega ozemlja sedanjiški vpliv na stari pogojnik (Čakav. narj., Čak. rič I, 1971, str. 60). Domnevi, da je ta spregatev drugotna in je nastala iz členice *bi* pod vplivom sedanjika pomožnega glagola ali pa sedanjiških končnic, se upira 2. mn. *biste*, ki kaže še star aoristov vpliv (enako tudi v cerkveni slovanščini). Kljub tem stranskim vplivom je v jedru verjetno pogojnik *bimь, bi* itd. Čeprav ni nujno, da je Vodnik pod pojmom Primorska in Notranjska razumel to, kar razumemo danes, je ta pogojnik nekoč najverjetneje zajemal nekoliko širši prostor kot danes.[1]

Z nič manjšimi težavami se pri določanju izhodišč srbohrvaškega pogojnika ne srečujejo srbohrvaški jezikoslovci. Tudi v srbohrvaščini je refleks za psla. *y* enak tistemu za *i*; v pogojniški funkciji pa se danes rabita: na večjem delu današnjega srbohrvaškega ozemlja aorist, v čakavskem narečju pa je bolj ali manj ohranjena spregatev psla. pogojnika. Zaradi te dvojnosti (zlasti

[1] Iz podatkov, ki jih navaja Iv. Grafenauer, SJ I (1938), str. 15—16, in F. Ilešič, LMS X, 1910, str. 122—124, ima Goriški rokopis pogojniške oblike tvorjene s členico *bi*. Žal vemo le, da rokopis izvira z Goriškega. Utegnilo pa bi se ujemati z Ramovšem; le-ta trdi, da je aorist *by* ohranjen v Brdih in na Banjški planoti. Na tem prostoru bi bilo že drugačno izhodišče, izvir pogojniške členice. Za vse ostalo slovensko jezikovno ozemlje pa ni popolnoma jasno iz česa moramo izhajati.

še, ker je v 3. mn. *bi* tudi tam, kjer je za pogojnik rabljen aorist) so posamezni jezikoslovci postavljali različna razmerja med njima. Mušić meni, da je štokavski pogojnik ves iz aorista, Belić, Istor. sh. j. II, str. 276, pravi, da so posamezne oblike psla. pogojnika vplivale na aoristovo spregatev, P. Skok, Etim. rječn., I, str. 159, pa tudi štokavske oblike izpeljuje iz psla. pogojnika. Belić svojo trditev utemeljuje s tem, da je 3. mn. pogojnika *bi* nastala iz 3. mn. psla. pogojnika *bǫ* (ohranjen je v kajkavskem *bu*), ko se je le-ta sčasoma prilagodil ostalim osebam z deblom *bi-*. Le v modernih zetskih govorih se v pogojniški funkciji čedalje bolj rabi aorist *biše*.[2] V čakavščini je stari pogojnik ohranjen v različni meri (Finka, z. c.). Ponekod je bolj arhaičen: 1. edn. *bim*, 2., 3. edn. *bi*, 1. mn. *bimo*, 2. mn. *bite*, 3. mn. *bi*, drugod je močnejši sedanjiški vpliv: 1. edn. *bim*, 2. edn. *biš*, 3. edn. *bi*, 1. mn. *bimo*, 2. mn. *bite*, 3. mn. *biju*. Vplival je lahko tudi aorist: 1. edn. *bih*, 1. mn. *bismo*, 2. mn. *biste*, ali pa se je ustalil nepregibni *bi* (*ja bi reka*[*l*], *mi bi rekli*). Omembe vreden pa je podatek, da se na Hvaru za nepoudarjeni aorist uporabljajo pogojniške oblike: 1. edn. *bin* (*n* je iz *m*), 2. edn. *bis*, 1. mn. *bimo*, 2. mn. *bite* (M. Hraste, JF, XIV, str. 47).

Dalje izvajajo iz aorista tudi makedonski *bi* (Koneski, Istor. na mak. j., 1965, str. 169) in bolgarski pogojnik (Mirčev, Istor. gram. 1963[2], str. 207—208).

V cerkvenoslovanskih spomenikih srečamo v časovni funkciji še spregatev: 1. edn. *běchъ*, 2., 3. edn. *bě*, 1. dv. *běhove*, 2. dv. *běsta*, 3. dv. *běste*, 1 mn. *běhomъ*, 2. mn. *běste*, 3. mn. *běšę*. To je stari sigmatski aorist (Vaillant, Gram. comp. III, 1966, str. 69; Stang, Vergl. Gramm. d. balt. Spr., str. 11; Pokorny, IEW, str. 149), a se v cerkveni slovanščini rabi kot imperfekt (van Wijk, Istor.staroslavj. j., 1957, str. 319). Kasneje je nastal novi imperfekt *běachъ*, *bě*[*a*]*še* itd. To bi utegnilo kazati, da se *běchъ* itd. ni mogel ustaliti kot imperfekt. Dostál, Stud. o vid. syst. v staroslov., 1954, str. 151, razloži razliko med njima tako: analogični *běachъ* itd. je prvotno nastopal namesto *běchъ* itd. le v pojasnjevalni funkciji, šele kasneje tudi v pripovedni.

Ta cerkvenoslovanska oblika je nastala iz prevojne stopnje korena **bheu-* + sufiks *-ē-*, znan tudi iz drugih indoevropskih jezikov. Stang, Vergl. Gramm. d. balt. Spr., str. 375, in Vaillant, Gramm. comp. III, 1966, str. 65, jo primerjata s stprus. 3. os. preterita *be*, *bēi*, *bei* od glagola *boūt* »biti«. V let. in lit. se je ta oblika križala z optativnim *bi-*, ki ga povezujejo s sla. pogojnikom *bimъ* itd. Vaillant, z. c., šteje sem še lit. členico *be*, ki pomeni trajanje. Nasprotno pa ima stara letščina tudi pogojniški pomen: 1. mn. *-bem*, 2. mn. *-bet*, kar ustreza lit. 1. mn. *-bime*, 2. mn. *-bite*.

Glagolska spregatev *běchъ* se je izgubila v tistih slovanskih jezikih, ki so izgubili aorist in imperfekt kot posebna časa, v drugih pa se je ohranila. Tako imajo spregatev *běchъ*, *bě*/*běše* itd. gornja lužiška srbščina, makedonščina in bolgarščina v pomenu nekdanjega aorista in imperfekta. Aoristni pomen ima

---

[2] Nasploh je značilno, da se je tudi v severnoslovanskih jezikih, ki imajo sicer precej spremenjeno (po sedanjiku) pogojniško spregatev iz aorista, prav v 3. mn. najprej utrdil *by* iz 2., 3. edn. Prav tako je v čakavščini v 3. mn. *bi* nadomestil stari *bǫ*, ta pa je tudi drugačnega izvira kot oblike za ostale osebe spregatve cerkvenoslovanskega *bimъ*.

lahko tudi v srbohrvaščini. (Kosor, Jezik, XVII, str. 125 d). Oblike so znane tudi v staroruskih spomenikih. V BS je zapisano: *eſebeſe priuuae zlouuezi Uliza tazie*, II 30—31, kar je Vondrák, z. c., str. 129, razlagal kot 3. mn. aor. *běšę*. V BS I 8 najdemo tudi deležnik *beuſi*. Vsi avtorji doslej so ga tolmačili kot pisno pomoto za cksla. *byvъši*. V BS nekdanji *y* nikoli ni bil zapisan z *e*, zlasti ne v bližini *u*. Zato smemo z vso upravičenostjo rekonstruirati deležnik **běvъši*, tvorjen iz aoristovega debla, ki je vsaj v delu slovanskih govorov moral obstajati. Kasneje najdemo pri Skalarju še: *glihi uishi krail Saul sa uollo sourastua proke nadolshnimo Dauido be od hudiga duha obseden* (195 a). Miklošič, Vergl. Gramm. III², 1876, str. 160, in Oblak, Doneski k hist. slov. dial., LMS 1890, str. 227, vidita v njej imperfekt, Ramovš, Morf., str. 145 in dr., pa aorist. Slednji, ČJKZ VII, str. 119 in Dialekti, str. 54, pravi še, da ima *be* v Teru aoristno funkcijo: *ta ba na dobra ženica*. Vsi ti primeri so brez jasnega vida, saj pomenijo preteklo dejanje, v katerem je prisotno tudi trajanje.

V indoevropskih jezikih je bil aorist lahko rabljen tudi v modalnem pomenu (Otrębski, Gram. j. lit. III, 1956, str. 231). Skoraj nujno je domnevati, zaradi zgodovinskih zapisov in zaradi primerov, ki nam jih ponujajo zelo arhaična narečja na slovenskem zahodu in severozahodu ter v gornji lužiščini, da je že del praslovanskih govorov izražal pogojniški pomen s tem starim aoristom běchъ, bě itd. + deležnik. Spregatev je bila ob razhodu Slovanov morda še neokrnjena, povsem mogoče pa je, da se je že nagibala k nepregibnosti.

V BS imamo pravi pogojnik le trikrat: *ecçe bi dedt naſ nezegreſil*, II 1—2 in dvakrat *gemu be ſiti*, II 2—3, drugod so drugi modalni odtenki, zlasti namenilni. V prvem primeru bi bil *bi* lahko iz psla. pogojnika *bimъ* itd., ali pa iz aorista *bychъ* itd. V drugem primeru gre po Kolariču, Freis. Denkm., 1968, str. 55, za brezosebni pogojnik, tj. konstrukcijo, v kateri je osebek izražen z dajalnikom, povedek pa z *be* + nedoločnik, pri čemer *be* daje frazi modalnost. Ta *be* obravnajo kot obliko za 2., 3. edn. starega aorista *běchъ*, *bě* itd. Kolikor mi je znano, take rabe cerkvenoslovanski spomeniki ne poznajo. Dejstvo, da v istem spomeniku najdemo več različnih pogojnikov, priča, da so imeli različno vrednost, da sistem ni bil ustaljen, ali pa, da se je mešalo več različnih sistemov za izražanje pogojnika.

Ziljsko narečje, na slovenskem severozahodu, pozna poseben pogojnik. Prvič je omenjen pri Gutsmannu, Wind. Sprachlehre⁶, 1829, str. 34: 1 edn. *béſm*, 2. edn. *béſi*, 3. edn. *bé*, 1. dv. *béſva*, 2., 3. dv. béſta, 1. mn. *béſmi*, 2. mn. *béſte*, 3. mn. *béſo*. Trdi, da ga rabijo zahodni Korošci. Potrjujejo ga tudi novejši zapisi pesmi. (To sicer ni potrdilo, da je še živ, saj se prav v pesmi zaradi ritma velikokrat zadržujejo arhaizmi, je pa dokaz, da je resnično obstajal). Te oblike je razložil Miklošič, Vergl. Gramm. III², 1876, str. 177, kot aorist *by* + *jesmъ*, nasprotno pa jo je Oblak, z. c. izpeljal iz pogojniške členice *be* + sedanjik pomožnika *biti*, kar je bolj verjetno.

Ta *be* ima pogojniško funkcijo tudi v terskem narečju: *bê ja mou sòute za ukupîti*. Ramovš govori še o rezijanskem aorist-imperfektu *be* v pogojni funkciji: *Já ba bíl že ɟtán* (de Courtenay, Mat. I, 1106), *Ná ba tœla ánu*

ná ba pá na tœla (ibid. I I, 207). Pogojnik se izraža z oblikami *ba, baj, be, bej.* Rabijo se za vse osebe in števila. Fonetika teh narečij kaže na normalne reflekse psla. *ě* (*-j* na koncu v nekaterih primerih razlaga Ramovš z akcentuiranim položajem), kar pomeni, da se v teh oblikah skriva že okamenela oblika za 2., 3. edn. *bě.* S temi oblikami se lahko izražajo še drugi modalni pomeni npr. želelni: *ba tœl bèt dóber dàš* (ibid. I, 1295). Ramovš je menil, da je raba aorist-imperfekta *bě* v pogojni funkciji drugotna in da je nastala zaradi pogojniško rabljenega imperfekta. Proti tej trditvi govori naslednje. V gradivu, izpisanem iz Materialov B. de Courtenaya, nisem našla primerov, kjer bi imel imperfekt (iz novega imperfekta glagola *biti*) pogojniško funkcijo, temveč ima le časovno (to se vidi zlasti v 2., 3. edn. *beše*): *Peršàl tau to drúho štáncjo; na bœše, ká na šíwaše, má ni mörœše šíwat jíto öro* (ibid. I, 10). V pogojniški funkciji se sicer rabijo imperfekti nekaterih glagolov, toda to so najpogosteje tisti, ki že sami po sebi izražajo kako modalnost. Največkrat se tako rabi glagol *hoteti: béj to bílo tup tœdnœ ni tœšou rabět miíšo tána Súbice* (ibid. I, 984). Zato se mi zdi bolj verjetno, da je modalnost — tudi pogojna — povezana s členico *ba(j), be(j),* že stara in v zvezi zziljsko in brižinsko členico *be.*[3]

Muka, Hist. u vergl. Laut- u. Formenlehre, 1891, str. 609 d.; Vaillant, z. c., str. 98, navajata v funkciji preteklega pogojnika gornjelužiški *běch, bě* itd. + deležnik na *-ł.* Šewc, Gram. hornjoserb. rěče, 1968, str. 166, navaja *běch* kot imperfekt, a tudi za tvorbo pluskvamperfekta. Pozornost zbuja spregatev, ki ima v 2. in 3. edn. dve obliki: *bě / běše.* Muka žal nima cele paradigme tega preteklega pogojnika v gornjelužiški srbščini, vendar ima dva primera: *Hdy bě Hadam njezhrěšil, njebě śmjerć do swěta přišła. Hdy bě ty tudy był, mój bratr njebudźeše wumjerł.*

Po podatkih Michałka, Konj. typa..., Lět. Inst. za serb. ludosp., 1970, A-17/2, str. 129 d., rabijo v katoliškem narečju v pogojniški funkciji namesto pogojniškega *bóch (iz bychъ)* + deležnik na *-ł,* indikativ pluskvamperfekta (= *běch* itd. + delež. na *-ł*) za irealno dejanje v preteklosti. V delu narečij je za pretekli pogojnik ohranjena le členica *běšo / běše* + deležnik na *-ł.* Avtor meni, da je po nastanku to indikativ pluskvamperfekta (prim. Gebauerjevo trditev za češ. pogojnik). Poudarja še obratno sorazmerje med pluskvamperfektovo modalno in časovno zaznamovanostjo.

Zdi se mi, da dve obliki za isto osebo v isti spregatvi kažeta na njeno sestavljenost. Verjetno so se tudi v gornjelužiški spregatvi zlile oblike starega aorista *běchъ, bě* itd. in novejšega imperfekta *běachъ, běaše* itd., ki je bil morda kontrahiran v *běchъ běše* itd. Potemtakem bi pogojno modalno funkcijo v ta sistem prispeval stari aorist *běchъ, bě* itd. To, da se je danes v delu narečij posplošila oblika *běše / běšo,* ne nasprotuje naši domnevi, saj sta se v gornjelužiški srbščini aorist in imperfekt oblikovno popolnoma izenačila, ločita se le po glagolskem vidu (A. Dostál, Aor. i impf. srb..., Acta

[3] Že Ramovš je trdil, da so Slovenci prišli v Rezijo nekako okrog l. 1000 s koroške strani. Rezija je bila do konca XI. st. upravno združena s Koroško, zveza pa je bila pretrgana nekako od XIV. st. naprej.

Univers. Carol., Phil. Supplem. 1959, Slavica Prag. I, str. 113—121, in. F. Mareš, Praet. simplex v luž. srb., ibid., str. 123—131). Torej bi lahko skupaj z Dostálom, z. c., domnevali, da je razmerje med pluskvamperfektom in pogojnikom prej navidezno kot resnično in je nastalo v določenem zgodovinskem obdobju iz prvin, ki so bile na razpolago, katerih starost pa sega daleč nazaj v praslovansko dobo, zlasti še, ker je tudi slovanski pluskvamperfekt nova tvorba.

Torej bi lahko sodili, da so v psla. obstajale tri spregatve: *bimъ* itd., *bychъ* itd., *běchъ* itd. z modalno, pogojniško funkcijo. Vse tri so povezane s korenom **bheu-* »biti«. Cerkvenoslovanski spomeniki pričajo, da je najmlajša modalna funkcija slovanskega aorista *bychъ*; ohranjena je v večini slovanskih knjižnih jezikov in njihovih narečij. Starejša je spregatev *bimъ* itd., ki jo je v cerkvenoslovanskih spomenikih izrinil aorist *bychъ*. Danes je ohranjena le v čakavskem narečju in deloma v slovenskih narečjih. To spregatev poznajo Slovani le v modalni rabi,[4] baltski *bi-* ima tudi časovno funkcijo. Tretja je tvorba s slovanskim *běchъ*, *bě* itd. V cerkvenoslovanskih tekstih ima ta spregatev le časovno — preteritalno — funkcijo, na skrajnem zahodu slovanskega jezikovnega ozemlja in že v BS pa obstaja tudi modalna oz. pogojniška. Prav zaradi paralele v stari letščini smemo sklepati, da je modalna funkcija že zelo stara in sega morda celo v psla. dobo, poznali pa so jo tisti psla. govori, iz katerih so se razvili rezijansko-ziljsko narečje in nekateri lužiški govori.

Zelo zanimiva je nepregibna oblika *la*. Po podatkih romunskega slavista M. Tomicija se rabi v jeziku dveh srbskih otokov v Romuniji v posebnih konstrukcijah z *da*: *ja la da pijevam; sam sam la da pijevam;* nedoločnik je *lat*, deležnik *lal, lala* (za ž. sp.), sedanjik: edn. *lam, laš, la,* mn. *lamo, late, laju,* aor. *lado, lade*. E. Petrovici, Graiul ..., 1955, str. 191, meni, da je ta glagol iz cksla. *dov*(ъ)*lěti, dov*(ъ)*ljǫ* »sufficere, contentum esse«. To razlago je sprejel Skok, JF XVIII, str. 257. Nasprotno pa trdi F. Bezlaj, Lingu. X/2, 1972, str. 29 d., da je to stara atematska osnova **(v)lōmi* z analognim aoristom po damь, vĕmь, jemь. Nepregibni *la* bi bil lahko ostanek starega aor.-impf. **lachъ, *la, *la, *lachomъ, *laste, lašę* enakega tipa kot *běchъ, bě* itd. (*bě* na slovenskem severozahodu je tudi nepregibna modalna členica in v zvezi z *jesmъ*— zilj. *besem*— tvori pogojnik).

RÉSUMÉ

Dans les plus anciens manuscrits du vieux slave ecclésiastique on exprimait le sens conditionnel avec la conjugaison particulière du conditionnel 1. sg. *bimъ*, 2., 3. sg. *bi*, 1. pl. *bimъ*, 2. pl. *biste*, 3. pl. *bǫ*; les formes du duel ne sont pas attestées) + ptc. perf. act. II.

Stang, D. slav. u. balt. Verbum, 1942, p. 198, 238 ss., met cette conjugaison en rapport avec les formes du duel et du pluriel *-biva, -bita, -bime, -bite* en lituanien; elles ont la fonction de préterite et d'optatif. A ce qu'il semble la fonction temporelle existait plus tôt, l'emploi modal est postérieur. Quant au thème baltoslave *bi-*, il pourrait être l'optatif de la racine **bhū-* [**bh*(*u*)*yē-* : **bh*(*u*)ī-] ou l'imparfait prolongé par *-ī-* de la même racine (la relation entre balt. **i* et sla. **ī* se trouve aussi dans les cas des verbes en *i*). En ce qui concerne la forme de la conjugaison conditionelle, elle n'est pas unitaire. Avant que les premiers manuscrits soient écrits, il y avait

[4] Raba v aoristovem pomenu, znana s Hvara, je verjetno drugotna, ker je značilna le za nepoudarjeni položaj.

l'influence de l'aoriste slave: 2. pl. *biste* au lieu du présumé **bite*, peut-être à cause de 2. pl. aor. sigmatique *byste*. Plus tard cette influence devenait de plus en plus forte, et enfin l'aoriste remplaça complétement le conditionnel *bimъ* etc. (van Wijk, Istor. slavj. jaz., 1957, p. 308).

Quant à son contenu on trouve dans la majorité des langues slaves littéraires contemporaines deux conditionnels différents, mais la différence formelle entre eux n'est pas importante (sln. *bi delal*: *bi bil delal*). On explique l'origine de la particule conditionnelle ainsi que celle de la conjugaison conditionnelle à l'aide d'aoriste dans la plupart des langues slaves. Les cas isolés au thème *bi-* pour le conditionnel dans les textes du vieux russe sont considérés comme des balkanismes. Peu à peu le présent commmençait à exercer son influence sur cette conjugaison conditionelle, provenant de l'aoriste en pol., tch., slov., tandis qu'en haut sorabe, bulg., skr. (štok.) la conjugaison est bien conservée.

Quant à la particule conditionnelle slovène *bi* on l'explique de différentes façons. Miklošič, Vergl. Gramm. III², 1876, p. 177, pensait qu'elle provient de l'aoriste, mais Nahtigal, Slov. jez.², 1952, p. 266, Ramovš, Morfol., p. 116, ČJKZ VII, p. 119 ne l'approuvent qu' en partie. Dans une partie des dialectes slovènes, elle provient sans aucun doute de l'aoriste slave *bychъ*, etc. Les données dialectales (oralement par M. Matičetov: *bin, biš, bi, *bimo, biste, *bijo* — Bavci; V. Vodnik, *Piſmenoſt ali Gramatika sa Perve Shole*, 1811, p. 72: sg: *bìm, bìſh, bì*, du *bivà* (*bivè*), *biſtà* (*biſtì*), *biſtà* (*biſtì*), pl. *bimò, biſtè, biò* (les formes entre parenthèses servent comme des féminins) — dans le Littoral et la Carniole Intérieure — nous parlent malgré l'influence primaire de l'aoriste et postérieure du présent qu'il s'agit du conditionnel *bimъ* etc., bien connu en vieux slave. Une conjugaison sembable pour exprimer le conditionnel se trouve aussi en čakavien. C'est dans l'île de Hvar que l'on emploie les formes du conditionnel pour l'aoriste atonique (M. Hraste, JF XIV, p. 47).

Les dialectes de la Resia, du Ter et de la Zila possèdent encore aujourd'hui une particule conditionnelle spéciale: ter. *bê* (ayant de même une fonction temporelle), rez. *ba, baj, be, bej* < aor.-impf. *bě* pour toutes les personnes et les nombres. Elle exprime aussi d'autres sens modaux, par ex. l'optatif. La fonction temporelle est évidente surtout dans la 3. sg. impf. *běše*. Quant aux autres verbes c'est l'imparfait de »hoteti« qu'on trouve le plus souvent avec un emploi modal. Ramovš, ČJKZ VII, p. 199; Dialekti, p. 54 pensait, que la fonction conditionnelle de *ba, be* etc. est secondaire. Elle se serait développée sous l'influence de l'imparfait conditionnel. A notre avis, la particule conditionnelle **bě* est primaire, la connexion avec l'imparfait secondaire est postérieure.

Gutsmann, Windische Sprachlehre⁶, 1829, p. 34, a fait mention en dialecte zilien de la conjugaison conditionnelle suivante: sg. *béſm, béſi, bé*, du. *béſva, béſta, béſta*, pl. *béſmi, béſte, béſo*. Ces formes sont constatées aussi dans des notes postérieures. Oblak, LMS 1891, p. 227 déjà a expliqué correctement les formes étant composées de la particule conditionnelle *bě* + présent du verbe auxiliaire *biti* »être«. On trouve la même composition dans les langues tchèque et slovaque. Cette particule est probablement assez vieille, puisqu'on lit dans les Monuments de Freising cette même fonction: *gemu be ſiti*. Mucke, Hist. u. vergl. Laut- u. Formenlehre, 1891, p. 609 ss., Vondrák, Vergl. Gramm. III², p. 155, Vailliant, Gramm. comp. III, p. 98, disent que le haut sorabe connait *běch, bě* etc. + ptc. *-l* en tant que les formes du conditionnel passé. Aujourd'hui cette construction n'est plus vivante dans la langue littéraire, mais on peut la trouver dans le dialecte catholique. Une partie de dialectes n'a conservé que *běše/běšo* + ptc. *-l* (Michałk, Lět. Inst. za serb. ludosp. 1970, A-17/2, p. 129 ss.) L'auteur est d'avis qu'il s'agit d'un emploi de l'indicatif du plusqupf. Les formes *bě/běše* en 2., 3. sg. témoignent un caractère composé de la conjugaison. Comme il n'y a aucune différence formelle entre l'aoriste et l'imparfait en haut sorabe, l'explication de l'emploi de *běše/běšo* en valeur du conditionnel ne fait pas de difficultés, notamment parce que l'aspect du verbe n'est pas pur. On peut dire avec Dostál, Hist. mluvn. j. č., II/2, 1967, p. 196 ss. que les rapports entre le plus- queparfait et le conditionnel sont plus apparents que vrais. Ils sont nés, à un moment historique determiné, à partir des eléments qui relèvent de l'époque pré-

slave. Il faut souligner ici que le plus-que-parfait slave est également une formation nouvelle.

Dans le vieux slave il n'y a aucune trace de l'emploi connditionnel du vieil aoriste *bě-*. Ce même thème ne se trouve qu'en fonction de l'imparfait à côté du nouvel imparfait *běachъ*.

On peut supposer, qu' une partie des parlers slaves avait un conditionnel composé du vieil aoriste *běchъ etc.* + *ptc.* *-lъ*. La conjugaison pouvait survivre à la séparation des Slaves, mais il est possible de même qu'elle soit devenue inflexible.

Ce bě- aurait pour origine l'alternance vocalique de la racine **bheu-* + -ē-suffixe. Stang, Vergl. Gramm., p. 375, et Vaillant, ibid., p. 65, relient cette forme au vieux prussien 3. préter. *be, bēi, bei* du verbe *boūt* »être«. En letto-littuanien on trouve la contamination entre les thèmes *be-* et *bi-*. Au dire de Vaillant, ibid., on pourrait joindre à la question la particule lit. *be,* signifiant la durée, et les formes lett. 1. pl. *-bem,* 2. pl. *-bet,* correspondant au lit. *-bime, -bite,* avec un sens conditionnel.

Très intéressante est la construction: *ja la da pijevam, sam sam la da pijevam* dans deux parlers serbes en Roumanie. Selon E. Petrovici, Graiul . . ., 1935, p. 191 et P. Skok, JF XVIII, p. 257, ces formes ont leur origine dans le vieux slave *dov(ь)lěti,* dov(ь)ljǫ »sufficere, contentum esse«. F. Bezlaj, Lingu. X/2, 1972, p. 29 d. les explique autrement; il suppose qu'il s'agit de la vieille base athématique **(v)lōmi* avec un aoriste analogue à *damъ* etc; *la* inflexible serait donc le reste du vieil aoriste-imparfait **lachъ, *la, *la,* etc. du même type que *běchъ, bě etc.*